

The image of Iranian society and culture in the private letters of Sir Cecil Spring Rice*

Afsaneh Hassanzadeh Dastjerdi¹

Abstract

1. Introduction

One of the important sources for getting to know the culture, lifestyle, beliefs and customs of different nations and how they react to events is the texts written by other nations in literary formats such as stories, travelogues, and letters about them. These texts often show an image of the observed society, which is mainly different from what the people of that society know about themselves. The represented image of another society may correspond to the reality to some extent, but sometimes the author generalizes a part of his experience and understanding from that society to the whole society. This generalization is sometimes caused by little awareness and inadvertence, but sometimes it is done intentionally. Sir Cecil Spring Rice's private letters during the Qajar period are among such sources. Although these letters show a vivid picture of the political and social situation of Iran during the Constitutional period and are also valid and valuable sources for anthropological and sociological researches, a picture of Iranian culture, lifestyle of Iranians, beliefs, moral

* Article history:

Received 31 January 2022

Received in revised form 17 October 2022

Journal of Iranian Studies, 21(42), 2022

Accepted 30 October 2022

Published online: 31 December 2022

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman

© The Author(s).

1. Assistant Professor, Language and Persian Literature Department, Vali'asr University of Rafsanjan, Kerman, Iran. Email: ahassanzadeh@vru.ac.ir

teachings, norms, and values accepted by people are depicted in them in a different form, a distorted image that causes the formation of a wrong view of us in the society of the alien author.

Imagology is an important approach in the field of image research and comparative studies that studies the figured illustration of the other and his/her cultural elements, countries, personalities, nation or a foreign society, in the literature and art of the self or vice versa. It can be said that this image is a symbolic expression of the ethnic and intercultural relations of two viewing and viewed societies and a dialogue between two cultures, two literatures, or two texts. . The current research is devoted to the examination of the private letters of Sir Spring Rice based on the iconography approach and Edward Saeed's thoughts about the Orient and the conflict between East and West in post-colonial studies. In these letters, the author is the West and the other is the East. The author's view of us/the other is influenced by his stereotypes and mental images, and therefore, it is not free from falsification. These letters are a sign of the West othering and strengthen and stabilize the colonial ideology.

2. Methodology

This research is done using the content analysis method. First, we have collected information by referring to library sources and in a professional manner, then we have analyzed and examined them by using the principles of the interdisciplinary approach of imaging. In the meantime, we have also paid attention to post-colonial studies and Edward Said's views on the confrontation between the West and the East and the way the East is represented in the texts of the foreign West.

3. Discussion

Imagology is an important approach in the field of image studies, the purpose of which is to "investigate insider culture in another's literature or another culture in insider's literature" (NamorMotlagh,

1388: 122); Therefore, it has an intercultural color. The represented image of the other is either an image of a foreigner or an alien character, or an image of a country, or a nation or a society, or an image of an author's sensibility in a period. This approach has four main concepts: stereotype, template, prejudice, and image. A set of stereotypes form a temple, a set of temple form a prejudice, and a set of prejudices form an image (Mora, quoted by Nanket, 2013: 105). These images are either the result of the author's direct communication with the target community, or based on other images, and are formed through mediation. In general, prejudices are involved in making and processing these images. The image of other is always based on the paradigms and ideologies of the culture of the author and the reader of the image maker" (Namor Mutlaq, 1388: 126). However, studying these texts allows the nations to see their image in the literature of other nations and to be aware of their place among other nations (GhanimiHilal, 2010: 564). In the Imagological reading of texts, theories such as post-colonial criticism can also be used. This method, which is considered among the branches of cultural criticism and post-structuralism, is dedicated to the criticism of the literary texts of the colonized. In post-colonial literature, the concept of "self" is always superior to "other" and what belongs to oneself is positive, better and more acceptable, and what belongs to "the other" is reprehensible, false, and bad. According to Edward Said in the book of Orientalism, in the works of 19th century writers, the East (and the Middle East) is constructed in relation to the West and defined according to its differences with the West... The description that was presented of these colonized countries was in a way that made them look inferior, they were made as a negative image, as other, in order to present a positive and civilized image of the British society (Mills, 1382: 137). The subjective of western human that is formed based on orientalist narratives, considers itself as superior and the oriental man as different and inferior. The post-colonial discourse tries to change the represented image of the East and represent an attitude of viewing and receiving differently. (Yang, 1390: 10). What causes the creation of

other, in the first step, is the lack of sufficient knowledge of the subject of knowledge. The result of combining little knowledge with sparse and sometimes incorrect information is generalization. Generalizing a part to the whole of a group or generalizing stereotypes and unrealistic images of a society to its reality. In his letters, the author often shows a false picture and far from the reality of Iranian society. The political and economic disorder in Iran is the most vivid picture that Rice figures in his letters. This image is sometimes associated with a compassionate and pitiful look. He considers one of the main causes of the disorderly situation of the country and the court to be the person of Muzaffaruddin Shah and his inefficiency and stupidity, and he uses humorous language to express it. The author's humorous language and expression in describing the morals of Iranians is also remarkable. In these parts, there are signs that he follows the post-colonial discourse; The repeated use of the term "Oriental", attributing negative traits such as stupidity, laziness, theft, and ... to Iranians, and his surprise at seeing the dominance of patriarchal discourse in Iran are among these signs. By presenting negative images of Iranian society and culture, he emphasizes the contrast and confrontation between himself and the other (us) and with incorrect judgment, he provides the ground for cultural colonization in addition to political and economic colonization.

4. Conclusion

Sir Spring Rice's letters are among the important sources that contain valuable information about the customs and culture of Iranian society and the social situation of Iran during the reign of Mozafaruddin Shah and Mohammad Ali Shah Qajar, and are a noteworthy source for studying and examining the drawn image. from us in the literature of another nation and from another point of view; Because not only does it play a role in the creation of a dialogue between two cultures in literature, but also the influence of these letters in giving a western man's perspective to non-indigenous societies (here: us) and their

influence in strengthening the colonial ideology is undeniable. Is. Although Rice was present in the target society and the perception of him and his images is apparently the result of his direct communication with the people and there is no intermediary between him as the author and the seen culture, previous images or pre-texts, discourses About the East, stereotypes, stereotypes, and prejudices have an effect on his images, and there are strong evidences of this author's post-colonial discourse and his transcendental view of our culture and society in these letters. Humiliating Iranians, attributing negative traits to them, calling people stupid and showing them as passive are among the features of the Orientalist discourse, which is very prominent in this text. With this point of view, the author has put himself in the center and the other / us in the margin. He considers himself to have the power of observation and analysis, and with a critical look at Iran, he has strengthened the colonial discourse and his superiority over us.

Keywords: Iranian culture and society, rice's letters, imagology approach, post-colonial studies, representation of East\ West (self/other).

How to cite: Hassanzadeh Dastjerdi, A. (2022). The image of Iranian society and culture in the privet letters of Sir Spring Rice. *Journal of Iranian Studies*, 21(42), 29-62. <http://doi.org/00000000000000000000>

تصویر فرهنگ مردم و جامعه ایرانی در آئینه نامه‌های خصوصی سر اسپرینگ رایس* (علمی - پژوهشی)

افسانه حسن زاده دستجردی^۱

چکیده

نامه‌های خصوصی سر سسیل آرتور اسپرینگ رایس منبعی مهم برای مطالعه اوضاع اجتماعی و سیاسی ایران، شرایط اقلیمی، وضعیت اقتصادی و فرهنگ عامه و رفتار مردم در برابر حکومت در دوره قاجار است. در این پژوهش، با بهره‌گیری از رویکرد بینارشته‌ای تصویرشناسی و تحلیل محتوا و با نگاهی به اندیشه‌های ادوارد سعید در مطالعات پسااستعماری درباره مشرق‌زمین و دیگری‌سازی و تقابل غرب/شرق (خود/دیگری)، تصویر بازنمایی شده از جامعه و فرهنگ ایرانی را بررسی کرده‌ایم. در اینجا خود، نگرنده یعنی نویسنده است و دیگری، نگریسته شده یعنی ما. حاصل آنکه تصاویر ترسیم شده از فرهنگ و جامعه ایرانی تحت تأثیر کلیشه‌ها، تعمیم‌سازی، و انگاره‌های ذهنی نویسنده شکل گرفته‌اند و از این رو، بازنمایی تصویر دیگری در این نامه‌ها عاری از تحریف نیست.

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۱۱/۱۱ تاریخ ویرایش نهایی مقاله: ۱۴۰۱/۰۷/۲۵ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۱/۰۸/۰۸

DOI: 10.221103/JIS.2022.18948.2291

مجله مطالعات ایرانی، سال ۲۱، شماره ۴۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۱، صص ۲۹-۶۲

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی

حق مؤلف © نویسندگان

۱. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده دانشگاه ولی عصر (عج)، رفسنجان، کرمان، ایران. رایانامه: a.hassanzadeh@vru.ac.ir

این نامه‌ها نشانی از دیگری‌سازی غرب هستند و ایدئولوژی استعماری را تقویت و تثبیت می‌کنند.

واژه‌های کلیدی: فرهنگ و جامعه ایرانی، نامه‌های رایس، رویکرد تصویرشناسی، مطالعات پسااستعماری، بازنمایی شرق / غرب (خود/دیگری).

۱. مقدمه

یکی از راه‌های آشنایی با شیوه زندگی و آداب و رسوم ملل مختلف و بررسی فرهنگ آن‌ها، متن‌هایی است که اقوام دیگر اغلب در قالب‌های داستان، سفرنامه، یا نامه با نگاهی متفاوت در این خصوص نوشته‌اند. این نوشته‌ها از این حیث اهمیت دارند که تصویری از جامعه مورد مشاهده ارائه می‌کنند که عمدتاً با آنچه خود آن جامعه از خود می‌شناسد، متفاوت است. تصویر منعکس شده از جامعه دیگری ممکن است تا حدودی با واقعیت همخوان باشد، اما با توجه به اینکه نویسنده فاقد تجربه زیسته در آن جامعه است، بخشی از تجربه و درک خود را از آن جامعه به کل آن (در ابعاد تاریخی، فرهنگی، اقتصادی، آداب و سلوک و...) تعمیم می‌دهد. این تعمیم نیز ممکن است ناشی از آگاهی اندک سهوی و یا به تأثیر مقاصدی عمدی باشد.

از زمان صفویه، زنده، و قاجاریه افراد زیادی در نقش جهانگرد، گردشگر، تاجر، مستشرق، یا مأمور سیاسی به ایران سفر کرده و دیده‌ها و شنیده‌های خود را به صورت گزارش، سفرنامه، یادداشت یا نامه شرح داده‌اند. نامه‌های خصوصی سر اسپرینگ رایس، سفیر انگلستان و وزیرمختار بریتانیا در ایران از ۱۹۰۶-۱۹۰۷ در ایران در دوره حکومت مظفرالدین شاه و محمدعلی شاه قاجار، از جمله این متن‌ها است. این نامه‌ها شامل دو بخش است. بخش اول نامه‌هایی هستند که رایس آن‌ها را در دوران مأموریت اول خود در ایران طی سال‌های ۱۸۹۹-۱۹۰۱ به اقوام و دوستان خود در سراسر جهان نوشته‌است. این دوره مصادف با سومین سال سلطنت مظفرالدین شاه و دورانی است که روسیه تزاری مشغول

گسترش دامنه نفوذ خود در ایران و پیشی گرفتن از حریف دیرین خود، انگلستان، است. دورانی که ایران در سرایشی انحطاط افتاده است و سرانجام، به انقلاب مشروطیت منتهی می‌شود. مأموریت اصلی او از ۱۹۰۰ میلادی به بعد در ایران، دفاع از منافع انگلستان در ایران در مقابل روس‌ها بوده است. این نامه‌ها تصویری پررنگ از اوضاع اجتماعی و سیاسی ایران آن روزگار نشان می‌دهند؛ از جمله تلاش مشروطه‌خواهان برای به ثمر نشستن انقلاب، رفتار مردم و نحوه رویارویی آن‌ها با حکومت، تلاش کشورهای بیگانه مثل روسیه، انگلستان، و فرانسه برای تسلط بر ایران؛ همچنین مدارکی معتبر و منابعی ارزشمند برای پژوهش‌های مردم‌شناسی و جامعه‌شناسی هستند که دیدگاه یک بیگانه را درباره فرهنگ، آداب و رسوم، آیین‌ها، اخلاق، هنجارها و ارزش‌های ایرانی بازتاب می‌دهند و از این رو، ظرفیت بررسی از دیدگاه پژوهش‌های پسااستعماری را نیز دارند. تأثیر این نامه‌ها در جهت دادن به نگاه انسان غربی به جوامع غیر خودی (شرقی) انکارنشده است.

۱.۱- هدف پژوهش

هدف پژوهش حاضر خوانش تصویری است که سر اسپرینگ رایس (در جایگاه خود) از مردم، جامعه، و فرهنگ ایرانی و حکومت ایران (در جایگاه دیگری) ترسیم کرده است؛ از این رو، کوشیده‌ایم با بهره‌گیری از اصول روش تصویرشناسی و با نگاهی به مطالعات پسااستعماری و دیدگاه‌های ادوارد سعید درباره تقابل خود/دیگری، این نامه‌ها را بررسی کنیم و به این پرسش‌ها پاسخ گوئیم که این نویسنده در جایگاه خود، جامعه، فرهنگ، آداب و رسوم، رفتارها و باورها و اعتقادات ما را چگونه و با چه نگرشی بازنمایی کرده و چه تصویری از ایرانی نشان داده است؟ و آیا در بازنمایی خود تابع کلیشه‌ها و انگاره‌های ذهنی بوده است یا خیر؟ به نظر می‌رسد که رایس با وجود توصیف‌های مثبتی که در برخی موارد ارائه کرده است، همچون بسیاری از سیاحان و شرق‌شناسان و سفرنامه‌نویسان، در برداشت‌ها و تصاویر خودنگرشی بی‌طرفانه نداشته و از کلیشه‌های ذهنی خود درباره

مشرق‌زمین پیروی کرده و نگاهی فرادستی به دیگری (ما) داشته است و بدین ترتیب، متن او ایدئولوژی استعماری را تقویت می‌کند.

۱-۲. پیشینه تحقیق

تاکنون مقاله‌هایی درباره تصویر فرهنگ و جامعه ایرانی و مردم ایران در سفرنامه‌های خارجی نوشته شده است، از جمله «تصویرشناسی فرهنگی ایرانی‌ها در آئینه سفرنامه پولاک» (زینی‌وند و امیری، ۱۳۹۶: ۲۳-۳۹) صفورا ترک لادانی هم در مقاله «مطالعه آداب و رسوم ایرانی در سفرنامه‌های جیمز موریه و به‌سوی اصفهان اثر پیر لوتی» (۱۳۹۹: ۱۹-۳۴) این سفرنامه‌ها را با رویکرد تصویرشناسی بررسی کرده است. زاگرس زند نیز در مقاله‌ای پژوهش‌های ایران‌شناسی غربی و شرق‌شناسی را به لحاظ نحوه بازنمایی فرهنگ مردم ایران در سفرنامه‌های دوره قاجار بررسی کرده است. (۱۳۸۹)، اما به نوع ادبی موردنظر ما یعنی نامه‌های خصوصی و تصویری که دیگران در نامه‌های خود از ما ترسیم کرده‌اند، توجه نشده و نامه‌های سر اسپریگ رایس هم تاکنون بررسی نشده‌اند.

۲. بحث و بررسی

۱-۲. تصویرشناسی

تصویرشناسی (Imagologie) رویکردی مهم در حوزه تصویرپژوهی است که موضوع آن «مطالعه تصویر «دیگری» و به بیان دقیق‌تر، تصویر «فرهنگ دیگری» و یا عناصر آن در ادبیات و یا هنر است؛ به عبارت دیگر، تصویرشناسی دانش و روشی است که در آن، تصویر کشورها و شخصیت‌های بیگانه در آثار یک نویسنده، یا یک دوره و مکتب مطالعه می‌شود» (نامور مطلق، ۱۳۸۸: ۱۲۱-۱۲۲)؛ از این رو، یکی از موضوعات و گرایش‌های مهم در مطالعات تطبیقی است. این رویکرد ابتدا در قرن نوزدهم و تحت تأثیر اندیشه‌های متفکرانی چون مادام دو استال (Madam de Staël) و هیپولیت تن (Hipollyte Taine) به وجود آمد، اما در شکل امروزی آن به اواسط قرن بیستم و اندیشه‌های ژان ماری کاره

Marius-François (Jean-Marie Carré) و پس از او، ماریوس فرانسوا گویار (Guyard) می‌رسد (نانکت، ۱۳۹۰: ۱۰۵). برجسته‌ترین نظریه‌پرداز این حوزه در دوران معاصر، دانیل پاژو (Daniel-Henri Pageaux)، از جمله برجسته‌ترین تصویرشناسان فرانسوی است که معتقد است: «هر تصویری موجب یک آگاهی هرچند مختصری از یک «من» نسبت به یک «دیگری»، یک «اینجا» نسبت به یک «آنجا» است» (پاژو، به نقل از نامور مطلق، ۱۳۸۸: ۱۲۳). هرچند این رویکرد پس از فرانسه، در کشورهای هلند و آلمان گسترش یافت، برخی پژوهشگران آلمانی را در این زمینه پیشگام می‌دانند (ن.ک: همان: ۱۲۵).

هدف تصویرشناسی «بررسی فرهنگ خودی در ادبیات دیگری یا فرهنگ دیگری در ادبیات خودی است» (همان: ۱۲۲) و از این رو، صبغه‌ای بینافرهنگی دارد. می‌توان گفت تصویر زبانی نمادین است که ارتباطات قومی و بینافرهنگی میان دو جامعه نگرنده و نگرسته شده را نشان می‌دهد (دادور، ۱۳۸۹: ۱۳۴). تصویر بازنمایی شده یا تصویری از یک خارجی یا شخصیتی بیگانه است، یا تصویری از یک کشور، یا ملت یا یک جامعه، یا تصویری از حساسیت یک نویسنده در یک دوره. این تصویر نماد گفت‌وگوی میان دو فرهنگ، دو ادبیات، یا دو متن است.

نظریه‌پردازانی مانند رنه ولک و اتیامبل معتقدند تصویرشناسی و روش نقد تصویرشناسانه روشی تاریخی - اجتماعی است و بیشتر در حوزه پژوهش‌های تاریخی می‌توان آن را به کار بست تا ادبیات (نامور مطلق، ۱۳۸۸: ۱۳۲)، اما به عقیده مورا، یکی از منتقدان برجسته این رویکرد، روش تصویرشناسی بیشتر در خوانش متون نثری چون سفرنامه‌ها و متون داستانی (که تصویری از ملت یا شخصیت دیگری به دست می‌دهند) کاربرد دارد؛ زیرا تصویر در روایت‌ها به‌ویژه اهمیت دارد (مورا، به نقل از نانکت، ۱۳۹۰: ۱۰۵ - ۱۰۷). اغلب پژوهشگران با این رویکرد و به‌منظور بررسی فرهنگ‌ها به سراغ سفرنامه‌ها رفته‌اند؛ زیرا سفرنامه‌ها رایج‌ترین نوع ادبی هستند که تصویر فرهنگ و جامعه

دیگری را به بارزترین صورت می‌توان در آن‌ها دید، اما نامه‌ها را هم می‌توان از این منظر بررسی کرد. به‌طور کلی، مطالعه این متن‌ها به ملت‌ها امکان می‌دهد که «چهره خود را در ادبیات سایر ملل ببینند و از مقام و منزلت خود در میان ملت‌های دیگر آگاه شوند» (غنیمی هلال، ۱۳۹۰: ۵۶۴).

این رویکرد چهار مفهوم اصلی دارد: کلیشه، الگوی قالبی، پیش‌داوری، و تصویر. «مجموعه‌ای از کلیشه‌ها یک الگوی قالبی را تشکیل می‌دهند و مجموعه‌ای از الگوهای قالبی، یک پیش‌داوری را شکل داده و مجموعه‌ای از پیش‌داوری‌ها یک تصویر را (از دوستان یا دشمنان) تشکیل می‌دهد» (مورا، به نقل از نانکت، ۱۳۹۰: ۱۰۵). این تصاویر یا نتیجه ارتباط مستقیم (حضور نویسنده در جامعه مقصد) هستند، یا براساس تصاویر دیگر، مثلاً متن‌ها و کتاب‌هایی که درباره یک کشور نوشته شده است، شکل گرفته‌اند، یا با واسطه شخصی دیگر در جامعه مقصد پدید آمده‌اند. به‌ظاهر، تصاویر حاصل ارتباط مستقیم، تصاویری واقعی‌تر و نزدیک‌تر به حقیقت هستند، اما در واقع، همه این تصاویر متأثر از تصاویر و متن‌های پیشین (پیش‌متن‌ها) هستند. «تصاویر ارائه‌شده در آثار یک نویسنده و یا یک هنرمند صرفاً براساس واقعیت بیرونی صورت نمی‌گیرد، بلکه در ساخت و پرداخت این تصاویر همواره بخشی از داوری‌ها و پیش‌داوری‌ها دخالت داشته‌اند و دارند. تصویر دیگری همواره براساس پارادایم‌ها و ایدئولوژی‌های فرهنگ مؤلف و خواننده تصویرساز صورت می‌گیرد» (نامور مطلق، ۱۳۸۸: ۱۲۶)؛ «بخش مهمی از مطالعات تصویری به متن‌های واسطه‌ای یا بینامتن‌ها مربوط می‌شود؛ زیرا براساس برخی نظریه‌ها، متن‌های ادبی بیش از آنکه متأثر از مسائل واقعی باشند، از جهان متنی تأثیر می‌پذیرند. در نتیجه، شناخت این بینامتن‌ها بسیار اساسی محسوب می‌شود و در این زمینه، بهترین و مطمئن‌ترین شیوه، ارجاعات مستقیم و غیرمستقیم خود متن است» (همان: ۱۳۵-۱۳۶).

در خوانش تصویرشناسانه متون، می‌توان از نظریه‌هایی چون نقد پسااستعماری، نقد جامعه‌شناختی، نقد روان‌شناختی و... نیز بهره برد. در نامه‌های رایس، نشانه‌هایی مبنی بر پیروی او از گفتمان پسااستعماری دیده می‌شود؛ مانند کاربرد چندباره اصطلاح مشرق‌زمین

و نسبت دادن صفات منفی مانند بی‌خردی، تبلی، دزدی و... به ایرانیان. چنین مواردی ما را بر آن می‌دارد که براساس دیدگاه‌های منتقدان حوزه نقد پسااستعماری به‌ویژه ادوارد سعید نیز به تصاویر او بنگریم؛ چراکه بنابر آرای این منتقدان، «یک متن قادر است از طریق توصیف مثبت استعمارگران و توصیف منفی استعمارشدگان یا نمایش غیرنقادانه مزایایی که استعمار برای استعمارشدگان در برداشته‌است، ایدئولوژی استعماری را تقویت کند» (تایسن، ۱۳۸۷: ۵۴۷).

۲-۲. رویکرد پسااستعماری

مطالعات ادبی پسااستعماری یکی از شاخه‌های نقد ادبی در نیمه دوم قرن بیستم است که به نقد متون ادبی استعمارزدگان اختصاص دارد. این شیوه که از جمله شاخه‌های نقد فرهنگی و پسااستعمارگرایی به‌شمار می‌رود، ریشه در اندیشه‌های ادوارد سعید (Edward w. Said)، هومی بهابها (Homi K. Bhabha)، و گایاتری چاکراورتی اسپیراک (Gayatri Chakraborty Spivak) دارد و این افراد نظریه‌پردازان اصلی آن هستند. هرچند دیدگاه‌های این اندیشمندان اختلافاتی با یکدیگر دارد و هرکدام بر موضوعاتی چون نژاد و هویت تکیه کرده‌اند، محور مباحث آن‌ها خود / دیگری است (مکاریک، ۱۳۸۸: ۳۳۶). در ادبیات پسااستعماری، همواره مفهوم "خود" بر "دیگری" برتری دارد و هرچه متعلق به خود است، مثبت، بهتر و مقبول‌تر است و هرچه متعلق به "دیگری" است، مذموم، نادرست، و بد. این همان نکته‌ای است که ادوارد سعید در کتاب شرق‌شناسی (Orientalism) (۱۹۷۸) مطرح کرده است. به گفته سعید، در آثار نویسندگان قرن نوزدهم،

شرق (و خاورمیانه) در ارتباط با غرب ساخته و برحسب تفاوتی که با غرب دارد، تعریف شده است... توصیفی که از این کشورهای استعمارشده ارائه می‌شد، به گونه‌ای بود که آن‌ها را خوار جلوه می‌داد، آن‌ها را به‌عنوان تصویری منفی، به‌عنوان غیر می‌ساختند تا تصویری مثبت و متمدن از جامعه بریتانیا ارائه شود (میلز، ۱۳۸۲: ۱۳۷).

فرهنگ‌های غربی اروپایی با به‌کارگیری اشکالی از قدرت و دانش، شرق، این دیگری شگفت‌انگیز، را ایجاد کردند تا آن را به سلطه خود درآوردند (کلیگر، ۱۳۸۸: ۲۱۴). اصطلاح «مشرق‌زمینی» هرچند دارای پشتوانه تاریخی و ادبی بود و پیش‌ازاین، شاعران و نویسندگانی مانند چاسر، شکسپیر، درایدن، پوپ، و بایرون آن را به کار برده‌بودند، در معنی متفاوتی کاربرد یافت و غرب تصویر انسان مشرق‌زمینی را به‌گونه‌ای ترسیم کرد که او را مورد قضاوت قرار دهد. برای جهان غرب در قرن‌های نوزدهم و بیستم چنین تصویری داشت:

مشرق‌زمین و هر آنچه در مشرق‌زمین بود، اگر هم به‌وضوح، در مقایسه با جهان غرب دون‌مایه و دون‌پایه نبود، لاقلاً نیازمند آن بود که چه بخواهد چه نخواهد، از جانب غرب تحت مطالعه و تحقیق قرار گیرد. به مشرق‌زمین چنان نگریده می‌شد که گویی در قابی قرار داده شده‌بود که اضلاعش عبارت بودند از کلاس درس، دادگاه جنایی، زندان، و کتاب‌های مصور راهنما (سعید، ۱۳۹۰: ۷۲).

همین قضاوت نشان می‌دهد که نگرش غرب به شرق فرادستی است. ذهنیت انسان غربی که براساس روایت‌های شرق‌شناسانه شکل گرفته‌است، خود را فرادست و انسان شرقی را دیگرگونه و فرودست می‌داند (همان: ۷۱). گفتمان پسااستعماری می‌کوشد تصویر بازنموده‌شده از شرق را تغییر دهد و شیوه نگرشی برای متفاوت دیدن و دریافت کردن عرضه کند (یانگ، ۱۳۹۰: ۱۰).

۲-۳. تحلیل نامه‌ها

در ادامه به تحلیل متن نامه‌ها براساس نوع تصویری که از خود/دیگری به دست می‌دهند می‌پردازیم؛ نخست تصویر به‌دست‌داده‌شده از ایران را از منظری چندگانه طبقه‌بندی و بررسی می‌کنیم و سپس به تصویری که نویسنده در خلال نامه‌ها از «خود» ترسیم کرده‌است، می‌پردازیم. این نکته شایان توجه است که در پژوهش‌هایی از این دست، منتقد وقتی از منظری خاص به متنی می‌نگرد، چه‌بسا در تحلیل خود از پارادایم‌های حاکم بر آن

منظر متأثر باشد؛ هرچند کوشیده‌ایم ملاک و مبنای داوری را نشانه‌های دلالت‌مند متن نامه‌ها قرار دهیم.

۲-۳-۱. تصویر دیگری

آنچه باعث ایجاد دیگری می‌شود، در گام نخست نبود شناخت کافی از موضوع شناخت است. نتیجه ترکیب آگاهی اندک با اطلاعات دست‌چندم و گاه نادرست، تعمیم است. تعمیم جزء بر کل یک مجموعه و یا تعمیم کلیشه‌ها و تصویرهای غیرواقعی از یک جامعه بر واقعیت وجودی آن. نویسنده موردنظر در نامه‌های خود اغلب تصویری نادرست و دور از واقعیت از جامعه ایران نشان می‌دهد. توجه به آنچه بیش از همه از ایران موردتوجه او است و بررسی جزئی‌تر و دقیق‌تر آن‌ها این نکته را روشن می‌سازد.

۲-۳-۱-۱. تصویر حکومت ایران

موقعیت جغرافیایی و شرایط نامساعد اقلیمی ایران که منجر به خشکسالی‌های پی‌درپی می‌شد، آفات گیاهی، احتکار گندم، بحران نان، مسئولیت‌گریزی حکام و دولت مرکزی و سوء سیاست آن‌ها، و بی‌توجهی حکومت به عمران و آبادانی از جمله مهم‌ترین دلایل نابسامانی اوضاع در دوره قاجار بود (ن.ک: ایمن‌دوست، ۱۳۸۴: ۱-۳۰). نابسامانی اوضاع کشور ایران به لحاظ سیاسی و اقتصادی پررنگ‌ترین تصویری است که رایس در نامه‌های خود ترسیم می‌کند. این تصویر، گاه با نگاهی به‌ظاهر، دلسوزانه و ترحم‌آمیز همراه است. او بارها به اوضاع نابسامان مالی دولت و نیاز شدید به دریافت وام از کشورهای دیگر اشاره (برای نمونه رایس، ۱۳۷۵: ۴۴ و ۸۶) و ایران را مانند بیماری می‌بیند که فقر، بدبختی و سوء حکومت در آن عمیق و مزمن می‌شود. در کنار مشکل نبود نان، احتکار، دزدی مباشر، خرابی جاده‌ها، گرسنگی و مرگ حیواناتی مثل گاو و گوسفند، حکام و والیان ایالت‌ها مالیات نمی‌دهند و وضعیت مردم به قدری بغرنج است که نویسنده احتمال می‌دهد مردم در اثر گرسنگی به خارجیان حمله کنند (ن.ک: همان: ۹۵). مردان حوزه سیاست را «رجال احمق و سالخورده» و «شیاطینی» می‌نامد که در سراشیب انحطاط اخلاقی افتاده‌اند و به

آن‌ها اندرز می‌دهد که وظیفه‌شناس و وطن‌پرست باشند (همان: ۱۰۵) و درباریان را افرادی «طمّاع و ابن‌الوقت» می‌داند که در انتظار مرگ شاه برای دستبرد زدن به سرمایه‌های او هستند (همان: ۱۵۳).

به عقیده رایس، یکی از علل اصلی وضعیت نابسامان کشور و دربار شخص مظفرالدین‌شاه و ناکارآمدی او است که «اتباعش کوچک‌ترین ترسی از وی ندارند و به همین دلیل است که ثروتمندان فقرا را می‌چاپند» (همان: ۵۶). پیوسته به فقر، کمیاب بودن خواربار و ارزاق عمومی، بالا رفتن روزانه قیمت نان، گران‌فروشی، تقلب‌ناو‌ها و آمیختن آرد با خاک اشاره می‌کند، درحالی‌که شاه به شکار و تفریحات خود مشغول است (برای نمونه ن.ک: همان: ۳۹). صدراعظم نیز در نظر او مردی است که سیاست را شوخی می‌داند و دیپلماسی اسباب تفریح او است و کاملاً مطیع روس‌ها است، اما «منظور وی از این بی‌قیدی جلب حمایت کسانی است که دستشان را برای غارت کردن دارایی کشور باز گذاشته‌است» (همان: ۵۳) و این دیگران روس‌ها هستند. دیگر درباریان هم در نظر او، افرادی ریاکار در مقابل شاه، به‌ظاهر دوست و درواقع دشمن او هستند.

نویسنده گاه برای بیان نابخردی حکومت ایران در اداره کشور، از زبانی طنزآمیز بهره می‌گیرد؛ از جمله در نامه‌ای درباره واگذاری شغل حسابداری به کنسولی که در زمینه نقاشی مطالعه کرده و تخصص دارد، می‌گوید: «بین تقدیر چه کارها می‌کند» (همان: ۳۷). استخدام کارمند بلژیکی برای اصلاح وضع مالی کشور، اما اختیار ندادن به او برای انجام اصلاحات نمونه‌ای دیگر از بی‌خردی است (ن.ک: همان: ۵۳). درجایی دیگر می‌نویسد: «سیستم حکومت ایران، سیستم خارق‌العاده‌ای است. دفعتاً خبر می‌رسد که وزیر خارجه می‌خواهد ما را ببیند» (همان: ۷۸). «در بوشهر بیماری طاعون بروز کرده‌است. دولت بیشتر از این لحاظ که نمی‌خواهد بار هزینه دفع این بیماری را بر دوش بگیرد، به راه‌حلی عجیب و بی‌سابقه متشبت شده. به این معنی که پیدایش طاعون را در بندر بوشهر از بیخ‌وبن تکذیب

کرده است» (همان: ۳۳). او سرانجام، به این نتیجه می‌رسد که حکام ایران به ظاهر زبان حال ملت هستند، اما در واقع، با استقلال و شرف کشور بازی می‌کنند (همان: ۱۵۱).

دامنه انتقاد او از حکومت و درباریان به دیگر افراد هم گسترش می‌یابد و نویسنده دچار تعمیم‌گرایی می‌شود: «هرچند سال یک‌بار کارخانه‌هایی توسط خارجی‌ان تأسیس می‌شود، اما ایرانی‌ها همیشه توانسته‌اند این‌گونه صنایع و کارخانه‌های ساخت خارجی را خراب سازند. تأسیسات خارجی را خراب می‌کنند، اما چیزی به جای آن نمی‌سازند.» (همان: ۶۱) در این بین، هنگام مقایسه مردم ایران با مردم انگلستان نگاه فرادستی او را می‌توان دید:

با وصف این همه اشکالات ناشی از کمبود خواربار، اهالی تهران ساکنند؛ مثل اینکه تن به قضای الهی داده‌اند... فکر نمی‌کنم فقرای ایران آن اندازه فلاکت و بدبختی از وضع خود احساس کنند که فقرای انگلستان در وضعی مشابه احساس می‌کردند. تعجب آور است که نان پیدا نمی‌کنند، ولی خوش و خندان هستند؛ چون اگر نان نباشد، آفتاب جهانتاب هست (همان: ۵۶).

درجایی دیگر می‌نویسد مردم عقیده دارند بالاتر از سیاهی رنگی نیست و اوضاع از وضع کنونی بدتر نخواهد شد. فقرا ناراضی نیستند؛ زیرا «طبیعت آفتاب درخشان را از آن‌ها مضایقه نکرده است و افراد خیری هم هستند که نمی‌گذارند فقیران از گرسنگی بمیرند» (همان: ۶۳). صفاتی که او برای توصیف افراد به کار می‌برد، افشاکننده نگرش منفی او به ایرانیان و داوری نادرست او است: سرباز بیچاره، کارمند بی‌مصرف، شاه بدبخت، درباریان گرسنه، نانوهای بی‌انصاف و... .

دوران انقلاب مشروطه یکی از مقاطع بسیار حساس و تأثیرگذار در تاریخ ایران بوده است؛ دورانی که قدرت‌های استعمارگر روسیه و انگلستان نقش زیادی در تحولات آن داشته و کوشیده‌اند رویکردی را در پیش گیرند که آن‌ها را به منافع‌شان در ایران برساند. نهضت مشروطه یکی از مهم‌ترین موضوعات در نامه‌های رایس است. این نهضت در نظر او، بانگ اعتراض ملتی است به بی‌کفایتی و فساد حکومت (ن.ک: همان: ۱۸۲) و

آخرین کوشش میهن پرستان ایرانی است تا مردم بتوانند «زیر بغل کشور باستانی خود را که به خاک مذلت غلتیده بگیرند و دوباره بلندش کنند» (همان: ۱۶۴). به نزاع بین محمدعلی شاه و مشروطه خواهان و تلاش مشروطه خواهان برای جلوگیری از افتادن کشور به دست ملل خارجی اشاره و از آن‌ها دفاع می‌کند؛ زیرا معتقد است شکست این نهضت نتایج ناخوشایندی برای خارجیان مقیم ایران به دنبال خواهد داشت. شادی مردم از به ثمر نشستن تلاش‌های مشروطه خواهان و رسیدن به آزادی و فداکاری مردم در این راه از چشمان او دور نمی‌ماند (همان: ۱۵۶)، اما این پیروزی را موفقیتی همراه با حس انتقام می‌داند و می‌گوید: «اگر ایرانیان بتوانند وضع خود را اصلاح کنند، نیز می‌توانند در آتیه از استقلال کشورشان دفاع کنند و به هر تقدیر، دیگر بهانه‌ای به دست ملل خارجی نخواهند داد که ضعف مملکت را بهانه قرار دهند و در امور داخلی آن‌ها دخالت ورزند» (همان: ۱۵۳). او به مشروطه خواهان که می‌خواهند از حمایت انگلستان برخوردار باشند، با استناد به آیه‌ای از قرآن پاسخ می‌دهد که «خداوند هیچ قومی را کمک نمی‌کند مگر اینکه خود آن قوم به خویشتن کمک کنند» (همان: ۱۵۰). او به اهمیت و فواید پیروزی این انقلاب برای مردم ایران اشاره می‌کند، اما از سود انگلستان در صورت پیروزی مردم ایران کاملاً آگاه است و می‌داند که با وقوع مشروطه، انگلستان در ایران موقعیت بهتری نسبت به روسیه کسب خواهد کرد و می‌تواند سلطه بیشتری بر ایران داشته باشد و این سلطه مسیر او را برای رسیدن به منافعتش در هند نیز هموار خواهد ساخت (ن.ک: علی صوفی، ۱۳۸۵: ۱۳۱).

نویسنده نامه‌ها ایران را به خاطر حملات پیاپی بیگانگان، کاروان‌سرای تاریخ می‌نامد و به‌طور کلی، تاریخ کشورهای مشرق را «حزن‌انگیز» می‌داند. چندبار از شاهان بزرگ ایران نام می‌برد و به شکست‌شان و فتح ایران به دست جهانگشایان خارجی (برای نمونه حمله مغولان و ویران شدن خراسان) اشاره می‌کند (همان: ۶۵).

درجایی دیگر، بی‌توجهی حاکمان ایرانی را به رهنمودهای گذشتگان در امر حکومت با بی‌توجهی مسیحیان به اصول مسیحیت مقایسه می‌کند و می‌نویسد:

در حال حاضر، مشغول ترجمه نامه‌ای هستم که امام اول شیعیان علی بن ابی طالب به فرماندار آن روز مصر (مالک اشتر نخعی) نوشته و محتوی اصول و رهنمودهایی است برای هدایت حاکمان مسلمان در قرن هفتم میلادی (نیمه اول قرن اول هجری)؛ اصولی که در جهان امروزی اسلام متأسفانه ندیده گرفته می‌شود درست مثل اصولی که در کتاب‌های مرجع مسیحی هست، ولی هرگز به آن‌ها عمل نمی‌شود (همان: ۱۵۸).

۲-۳-۱-۲. تصویر طبیعت

رایس در برخی از نامه‌ها به توصیف وضعیت آب و هوایی، شرایط اقلیمی، کمبود آب در ایران، گلی بودن خانه‌ها و بایر بودن زمین‌ها می‌پردازد و شهر تهران و نواحی اطراف آن، ارتفاعات بلند به ویژه قله دماوند، نغمه پرندگان و دیگر عناصر زیبای طبیعت را ستایش می‌کند: «آن چیزی که هرگز قطع نمی‌شود، روشنایی خیره‌کننده آفتاب و صدای زمزمه حشرات است» (رایس، ۱۳۷۵: ۴۰) و با دیدن مظاهر زیبایی طبیعت تهران، شگفت‌زده می‌گوید: «در این قسمت از دنیا مسموعات شرط نیست و انسان تا آنچه را که شنیده، به چشم نبیند، نباید باورش کند» (همان: ۲۹). در این موارد، گاه نگاهی مثبت و از روی تحسین به فرهنگ ایران دارد. نهرهایی که آب کوه‌های البرز را به قلهک انتقال می‌دهد و شیوه حفر قنات‌ها و جاری شدن آب در این نهرها برای او بسیار جالب و شگفت‌انگیز هستند. «نقب‌هایی زیرزمینی هستند که توسط نژادی از کارگران که فقط در این نقطه جهان یافت می‌شوند (مقنی‌ها)، حفر شده‌است» (همان: ۳۱). این قنات‌ها و مادرچاه‌ها در نظر او سیستمی عجیب و خیره‌کننده هستند که «تصور می‌کنم اندکی پس از طوفان نوح اختراع شده‌باشد» (همان: ۳۲). گاه نیز با دیدن بارش باران که نویدی است برای محصول خوب و در نتیجه، آرام شدن اوضاع و اغتشاش به پا نشدن، چنین نتیجه می‌گیرد: «کار دنیا را می‌بینی؟ سرنوشت یک ملت را آب‌هایی که دو یا سه ساعت از آسمان به زمین می‌ریزند، تعیین می‌کنند!» (همان: ۸۹). سرانجام، به تأثیرپذیری از ایرانیان و نزدیکی با طبیعت اعتراف می‌کند: «سلیقه‌ام کم‌کم دارد رنگ کامل ایرانی به خود می‌گیرد. من جمله

اینکه از صدای وزش بادهای و تیره شدن آسمان، نزدیک شدن باران را احساس می‌کنم و سپس موقعی که باران شروع به ریزش کرد، از برخورد قطراتش با زمین یا با درها و پنجره‌ها لذت می‌برم» (همانجا). «خوان نعمت بزرگان مشرق‌زمین» (همان: ۳۸) کلیشه دیگری است که رایس به آن اشاره می‌کند. این کلیشه شاید به این دلیل در ذهن او تداعی می‌شود که خود بنابر توصیفاتش، در ایران زندگی شاهانه‌ای دارد و به خاطر این وضعیت بسامان، دچار تعمیم‌گرایی می‌شود. (ن.ک: همان: ۴۰-۴۱).

۲-۳-۱-۳. تصویر اخلاق مردم

نسبت دادن ویژگی‌های ناپسند به ایرانیان، سنجش آن‌ها با خود، و در مرکز قرار دادن خود و در حاشیه دیدن دیگری ریشه در منفی‌سازی و منفی‌انگاری اروپاییان دارد و از ویژگی‌های گفتمان شرق‌شناسی است (زند، ۱۳۸۹: ۱۶۹-۱۷۰). در اغلب نامه‌ها، تصویر ویژگی‌های اخلاقی مردم ایران با نگاهی منفی، تحقیرآمیز و طنزی تلخ همراه است. اولین و پررنگ‌ترین خصوصیت اخلاقی مردم ایران که رایس به آن توجه می‌کند، دزدی است. ایران در نگاه او، یکی از عجیب‌ترین کشورها است به لحاظ دزدی و فریبکاری و حيله‌گری مردمانش. درباره گارد محافظ سفارت که افرادی ژنده‌پوش هستند، می‌نویسد: «شب‌ها تفنگ‌های خود را پشت پنجره اتاق‌های ما قرار می‌دهند تا تصور کنیم که همه‌شان بیدارند و از ما حراست می‌کنند.» (همان: ۳۳) در جای دیگری از غارت محموله‌های پستی توسط راهزنان داخلی که خود را به هیأت قزاق‌ها درمی‌آورند، سخن می‌گوید (همان: ۸۷). اشاره به دزدی نوکرها و مستخدمان سفارت و دروغ‌گو بودن وزیر خارجه در چندین نامه دیده می‌شود. در نامه‌ای دیگر می‌نویسد: «ایرانیان سرآمد دروغ‌گویان جهان و کاذب کاذبان هستند. تصور می‌کنم اهالی جزیره کرت (که به دروغ‌گویی معروف‌اند) اندکی پس از دیدار سن‌پل از جزیره‌شان، به این کشور مهاجرت کرده‌اند.» (همان: ۱۰۷)

چاپلوسی و تعریف و تمجید از افراد را جزو رسوم و شعائر اداری در ایران می‌بیند و کارکنان را چنین تحقیرآمیز توصیف می‌کند: «یک‌مشت دروغ‌گو که فقط تعارف و تملق

بلدند و در حین تحویل حرف‌های دروغ به مستمع، سر و دست خود را بوزینه‌وار تکان می‌دهند.» (همان: ۱۰۱)

رشوه گرفتن ویژگی دیگری است که چندبار به آن اشاره می‌کند. درباره ناصرالملک ابوالقاسم خان قراگوزلو می‌گوید: «فطرتاً خیلی مستقل است و زیاد هم محبوب و وجیه‌المله نیست؛ چون که در دوران وزارتش نه رشوه می‌گرفت - که همین عمل (نگرفتن رشوه) در چشم هموطنانش دلیل حماقتش شمرده می‌شد - و نه رشوه می‌داد که آن‌هم باز در چشم هموطنانش حاکی از خست و بدذاتی‌اش بود.» (همان: ۵۲) در مقابل، می‌کوشد هم‌وطنان خود را نیز چنان که هستند، نشان دهد. چند بار به خشک بودن دیپلمات‌های انگلیس در تهران اشاره و آن‌ها را به زمین‌های خشک و بایر تهران تشبیه می‌کند (برای نمونه ن.ک: همان: ۳۳ و ۳۷). در این موارد نیز نشانی از همسان‌انگاری نیست و تعمیم‌سازی او و نگاه فرادستی‌اش را افشا می‌کند که در خدمت گفتمان استعماری است؛ همان‌طور که پژوهش‌های اندیشمندان غیر غربی در حوزه مطالعات پسااستعماری نشان می‌دهد که ارزیابی‌های غرب از شرق و شکل بازنمایی فرهنگ شرق در خدمت منافع استعماری است (ن.ک: زند، ۱۳۸۹: ۱۶۰).

احتکار گندم توسط ثروتمندان و نارضایتی مردم موضوعی است که رایس در بسیاری از نامه‌ها به آن می‌پردازد و در خلال آن، به باورها و رفتار و اخلاق مردم‌گریز می‌زند. رفتار ثروتمندان تهران را چنین توصیف می‌کند که احتیاجات زمستانی خود را در تابستان می‌خرند. برخی نه برای تأمین آذوقه، بلکه برای احتکار و گران‌فروشی. در این میان، گویا کلیمیان بیش از دیگران محتکر هستند (همان: ۳۹). در مقابل، فقرا و کارمندان نیز کمبود خواربار را با گدایی، دزدی، و رشوه‌گیری از ثروتمندان جبران می‌کنند. این ثروتمندان اگر روزی فقیر شوند، به درویشی روی می‌آورند، با لباده و شال و کشکول و تبرزین و «باقی عمر را به گدایی و تفکر درباره لایتناهی می‌گذرانند» (همان: ۶۴). در این میان تنها

قبله گاه امید مردم، روحانیان (ملاها) هستند و نفوذ بسیاری هم در بین مردم دارند (ن.ک: همان‌جا).

رایس نوکرهای ایرانی را که در سفرهایش به اطراف تهران او را همراهی می‌کنند، خوش‌اخلاق، پرکار، و حرف‌شنو، اما با ظاهری نامرتب و کثیف توصیف می‌کند، اما می‌گوید بنابر رسوم محلی، نباید به نوکرها دستور داد (همان: ۴۸).

ادوارد سعید معتقد است که «نسل‌های متوالی پژوهشگران غربی تصورات بلندمدت، کلیشه‌ها و ایدئولوژی کلی مربوط به «شرق» به‌مثابه «دیگر» را پدید آورده‌اند که شامل اسطوره‌هایی درباره تنبلی، فریبکاری، و بی‌خردی شرقی‌ها است» (سلدن و ویدوسون، ۱۳۷۷: ۲۳۹). تمامی این ویژگی‌ها در نوشته‌های رایس هم دیده می‌شود. او «تنبلی و بطالت» را به «شرقی‌ها» نسبت می‌دهد (ن.ک: همان: ۵۷) و بر این باور است که: «توقف بیش‌ازحد در مشرق‌زمین به هوش و انرژی انسان که درست نمی‌تواند از آن‌ها استفاده کند، لطمه می‌زند» (همان: ۱۶۳)، اما درجایی هم از اخلاق و عقاید شرقی‌ها چنین بهره می‌گیرد: «فکر می‌کنم نظر شرقی‌ها کاملاً درست باشد که عقیده دارند انسان وقتی وظیفه‌اش را انجام داد، حقاً می‌تواند از کار کناره‌گیری کند و به استراحت پردازد» (همان: ۲۰۸). ایرانی‌ها را با چینی‌ها مقایسه و تفاوت عمده آن‌ها را این‌گونه بیان می‌کند: «ایرانیان فقط موقعی خطرناک می‌شوند که در جریان اغتشاش کشته‌ای بدهند» (همان: ۹۶). به عقیده او، بدبینی پیامد اقامت در شرق است: «تصور می‌کنم طول اقامت در خاورزمین انسان را بدبین می‌سازد» اما درعین حال، «چیزهای جالبی در اینجا هست که انسان را مجرب می‌سازد.» (همان: ۱۶۵)

۲-۳-۱-۴. تصویر فرهنگ و آداب‌ورسوم ایرانی

رایس ایران را کشوری با آداب‌ورسوم فاسد می‌داند. مردسالاری یکی از ویژگی‌های پررنگ فرهنگ ایرانی در نگاه نویسنده و آشکارترین نمود آن تعدد زوجات است. به مردی سالخورده اشاره می‌کند که سه تن از همسرانش برای کشتن او متحد شده بودند و او

از ترس جان به سفارت پناه می‌آورد و پس از آن، به نشانه سپاسگزاری و حق‌شناسی، یک بوقلمون برای کارمندان سفارت می‌فرستد (همان: ۳۲). در توصیف آداب استراحت شاه در بستر هم‌چنین می‌نویسد: خواجه درباری قصه‌های ایرانی برایش نقل می‌کند، دو کودک خردسال پاهایش را ماساژ می‌دهند، درحالی‌که سه چهار زن ایرانی هم در کنار بستر نشسته‌اند (همان: ۷۱). نمود دیگر مردسالاری، پوشش زنان ایرانی است که چنین به آن اشاره می‌کند: «زن‌ها بیشتر از مردها از دست گرما در عذاب‌اند.» (همان: ۳۸) در مقابل، بایان اعتراض زنان از وضع کشور، شجاعت و بی‌پروایی آن‌ها را برملا می‌سازد: «جمعی از زنان گرسنه پایتخت در مسیر شاه که از شکار برمی‌گشت، گرد آمدند و با صدای بلند به او و خانواده‌اش نفرین کردند و دشنام دادند.» (همان: ۶۱). در نامه‌ای دیگر می‌نویسد پس از وقوع انقلاب مشروطه و تلاش ایرانیان برای تأسیس بانک ملی، زنان داوطلب شده‌اند که جواهرات خود را در اختیار دولت قرار دهند تا محتاج استقراض از بیگانگان نباشد. (ن.ک: همان: ۱۵۱).

دریکی از نامه‌ها با نگاهی تحقیرآمیز به یک بازی خطرناک اشاره می‌کند: «بازیکن درحالی‌که نیزه‌ای بزرگ در دست گرفته، از روی مانعی می‌پرد و سپس با سر همان نیزه، میخ چادری را که در نظر گرفته از بیخ درمی‌آورد. شنیده‌ام امیر این ناحیه، همین بازی را باکله‌های مدفون رعایای خود انجام می‌دهد! مثل این است که در عالم خیال چنین منظره‌ای را می‌بینم.» (همان: ۳۴).

۲-۳-۱-۵. تصویر باورها و اعتقادات مردم

به عقیده او، غالب مسلمانان ایران احساسات ضد مسیحی دارند و خارجیان را ناپاک و نجس می‌دانند (همان: ۸۷ و ۹۷). این موارد ممکن است از احساس منفی مردم ایران نسبت به استعمارگر نیز تأثیر پذیرفته باشد. دریکی از نامه‌ها اعتراف او به دیدگاه منفی مردم نسبت به این بیگانگان دیده می‌شود. ضمن تشبیه کردن وضع ایران به مراکش، می‌نویسد احساسات ضد خارجی میان مردم ایران پیوسته افزایش می‌یابد (همان: ۱۷۴). تلاش رایس

برای محافظت از دو قبر تاریخی چارلز اسکات (پسر سر والتر اسکات) و سر هنری بتھون لندزی در قبرستان آرامنه تهران هم نشان‌دهنده ترس او از این مردم بیگانه‌ستیز است (ن.ک: همان: ۱۶۶). در نامه دیگری می‌نویسد کارمندان با اینکه حقوق یک سال را دریافت نکرده‌اند، ترجیح می‌دهند بدون حقوق کار کنند، اما زیر بار قرض خارجی نروند. (همان: ۱۵۶).

ادوارد سعید یادگیری زبان بیگانه دیگری را یکی از جنبه‌های سیاست غرب می‌داند برای حمله ماهرانه علیه او (سعید، ۱۳۶۱: ۳۸). رایس در ایران، زبان فارسی را با اشتیاق فراوان می‌آموزد. از آن‌پس، بخش زیادی از اوقات فراغت خود را با خواندن آثار نویسندگان و شاعران ایرانی می‌گذراند و اقرار می‌کند که خواندن این متون رضایت‌بخش‌ترین مشغله او است. در این میان، شیوه اندیشیدن و رفتار شاعران صوفی مسلک ایران زمین بسیار مورد توجه او است.

فرق عمده ما با آن‌ها در این است که ما فقط این دنیا را داریم و از عالم آن‌ها، عالم درویشی، بی‌خبریم. فکر ما منحصر به این است که دنیایی را که جایگاه زندگی مان است، هرچه بهتر و سعادت‌مندتر سازیم، اما نباید فراموش کرد که عالم درویشان هم مزایایی دارد که صوفیان ایرانی ظاهراً از آن باخبرند (همان: ۶۹).

تصویر از دیگری را به دودسته تصویر باز و تصویر بسته تقسیم کرده‌اند. تصویرهای باز شخصی و منفرد هستند. دسته دوم، یعنی تصویرهای بسته، تصویرهای عمومی هستند که همواره تکرار شده‌اند و می‌شوند و در بیشتر موارد، نمی‌توان منشأ آن‌ها را مشخص کرد. این تصویرها ممکن است درون‌فرهنگی یا بینا‌فرهنگی باشند. در نقد پسااستعماری تصویرهای بسته بینا‌فرهنگی مورد توجه قرار می‌گیرند (نامور مطلق، ۱۳۸۸: ۱۳۰). در اینجا نیز ما با این گونه تصویرها مواجه هستیم. نویسنده نامه‌ها با نسبت دادن این ویژگی‌های منفی کلیشه‌ای به ایرانیان و تکرار آن‌ها و تمرکز روی آن‌ها موجب بزرگ‌نمایی این خصلت‌های ناپسند و برجسته‌شدن آن‌ها می‌شود. مجموعه این کلیشه‌ها یک الگوی قالبی را

تشکیل می‌دهد که تصویری جمعی از ایرانیان است؛ تصویری نادرست و دور از واقعیت که تقابل غرب و شرق و برتری و فرادست بودن غرب در نگاه و فکر او را آشکار می‌سازد. نگاه منفی غرض‌ورزانه ممکن است تحت تأثیر عوامل بیرونی مانند شیوه کشورداری شاهان قاجار باشد یا در اثر عوامل درونی از جمله کلیشه‌هایی که از پیش در ذهن او جای گرفته‌اند. هرچند نگرش رایس تنها برخاسته از مشاهدات او در ایران نیست، اما همان‌گونه که گراهام فولر (Graham Fuller) تأکید می‌کند «غالباً همان قدر مشاهده‌گر را به نمایش می‌گذارد که موضوع مشاهده را.» (فولر، ۱۳۷۷: ۵). نویسنده متأثر از بافت و شرایط گفتمانی و تاریخی که در آن حضور دارد، دیگری را به تصویر کشیده‌است، اما با همین تصویرها فرهنگ و تفکر استعماری خود را نیز بازنمایی کرده‌است که آگاهی دیگری از نگرش خود را موجب می‌شود.

۲-۳-۲. تصویر خود (استعمارگر)

۲-۳-۲-۱. تصویر انگلستان

از قرن نوزدهم، دو امپراتوری بزرگ اروپا، بریتانیا و فرانسه، بخش زیادی از آفریقا و آسیا را تحت سیطره (اقتصادی، فکری، و فرهنگی) خود گرفتند و گاه در کنار و شریک هم و گاه در مقابل و رقیب هم کوشیدند از کشورهای این مناطق به‌ویژه خاورمیانه بهره‌برداری کنند و با روسیه هم که چشم طمع به ایران دوخته بود، رقابت داشتند. رایس در نامه‌های خود، رقابت این کشورها برای رسیدن به منافع‌شان (به‌خصوص روسیه در برابر انگلستان) و دیدگاه و موضع مردم ایران نسبت به آن‌ها را نیز به تصویر کشیده‌است. او درباره طرز برخورد ایرانیان می‌گوید: «خود ایرانی‌ها در برخورد با ما خیلی مؤدب هستند، ولی زیاد تمایلی نشان نمی‌دهند که طبق خواسته ما عمل کنند.» (همان: ۳۵). در نامه‌ای دیگر می‌خوانیم:

ایرانی‌ها به طبع از هر مصیبتی که نصیبمان بشود، احساس خوشحالی می‌کنند. گرچه میان آن‌ها افرادی که عاقل‌ترند، متوجه عواقب شوم این قبیل قضایا هستند و می‌دانند که اگر نفوذ انگلستان در آسیا از بین برود، یا اینکه تنزل یابد، چه مصیبتی عاید خود و کشورشان خواهد شد (همان: ۸۱).

در اینجا توجه به یک مسئله مهم ضروری است. در سال‌های منتهی به انقلاب مشروطه، در موازنه قدرت و رقابت بین روسیه و انگلستان، کفه ترازو به نفع روس‌ها سنگینی می‌کند. روس‌هایی که ابایی از نشان دادن قدرت و سیطره خود بر مردم ایران ندارند و با تحمیل دو قرارداد گلستان و ترکمانچای داغی بزرگ و خاطره‌ای بد در دل روشنفکران ایرانی باقی گذاشته‌اند؛ از این‌رو، در اوج‌گیری جنبش مشروطه، انگلستان می‌کوشد با حمایت از آزادی‌خواهان در مطالبه خواسته‌های آن‌ها و مردم، همراهی مردم را به دست آورد و کفه ترازوی قدرت را به نفع خود تغییر دهد. انگلستان با پیروزی مشروطه، تا حدودی به این هدف نائل می‌شود، اما پس از گذشت مدت‌زمانی کوتاه درمی‌یابد که این روش اتخاذی او آینده‌ای چندان ملموس و روشن ندارد؛ زیرا روشنفکران ایرانی و سرمداران جنبش مشروطه به انگلستان هم که جزئی از غرب استعمارگر است، روی خوش نشان نمی‌دهند و می‌خواهند استقلال بیشتری داشته‌باشند. بدین ترتیب، انگلستان دست از حمایت مشروطه‌خواهان برمی‌دارد. البته رشد قدرت فزاینده آلمان نیز در اتخاذ موضع جدید انگلستان بی‌تأثیر نیست. در این میان، هنوز برخی روشنفکران به سیاست‌های انگلستان تمایل دارند. شاید منظور رایس از رفتار مؤدبانه ایرانیان، رفتار همین گروه باشد، اما درنهایت، می‌داند که نمی‌توان به جماعت روشنفکر ایرانی در طرفداری بی‌قیدوشرط از انگلستان و پذیرش سلطه همه‌جانبه این کشور دل بست و از این‌رو، لب به شکایت می‌گشاید. (ن.ک: هوشنگ مهدوی، ۱۳۸۳: ۳۲۰؛ رایت، ۱۳۶۵: ۳۷۲-۳۸۴). در سخنان رایس، واژه مردم نیز به لحاظ معنایی محدود است به دولتمردان طرفدار روسیه و انگلستان و روشنفکران جامعه که نقش رهبری را بر عهده دارند و نه توده مردم.

علاوه بر این، در این قسمت‌ها نیز دیدگاه فرادستی و ایدئولوژی استعماری رایس به وضوح نمایان است. او با ارائه تصویرهای منفی از جامعه و فرهنگ ایرانیان، تضاد و تقابل میان خود و دیگری (ما) را پررنگ می‌کند و با داوری نادرست، زمینه را علاوه بر استعمار سیاسی و اقتصادی، برای استعمار فرهنگی نیز فراهم می‌کند.

حکومت‌های استعماری مشروعیت خود را از نظریه‌های انسان‌شناختی‌ای گرفتند که مردمان کشورهای مستعمره را انسان‌های پست، با افکار کودکانه و ناتوانی زنانه، عاجز از حفظ و نگهداری خود (علی‌رغم اینکه هزاران سال از خود به بهترین وجه مراقبت کرده‌اند) و نیازمند حکومت پدران غرب برای به دست آوردن بهترین منافعشان (امروزه تصور می‌رود که نیازمند «توسعه» هستند) تصویر نموده‌اند (یانگ، ۱۳۹۰: ۱۱).

رایس در چند نامه می‌گوید در ایران همه، هم خارجی‌ان مقیم تهران و هم ایرانیان، آرزوی نابودی انگلستان را در سر دارند (برای نمونه ن. ک: رایس، ۱۳۷۵: ۷۰ و ۷۶). انزجار مردم ایران از انگلستان، به تمام اروپاییان تعمیم می‌یابد تا جایی که رایس به خوشحالی مردم از کشته شدن اروپاییان در چین اعتراف می‌کند (همان: ۹۶). رفتار مردم بر او تا حدی تأثیر می‌گذارد که حتی در طبیعت هم آن را احساس می‌کند: «در یکی از آن روزها که زیر پیکره دماوند ایستاده و به قله آن خیره شده بودم، احساس می‌کردم که او نیز با نگاه‌هایی سرد و تفرعن آمیز به من می‌نگرد.» (همان: ۴۹) رایس محیط کار در ایران را «نفرت‌انگیز» توصیف می‌کند و معتقد است تنها مزیت عمده کار در ایران برای خارجی‌ان، تسهیلات و امکاناتی است که بیرون از محیط کار دارند (همان: ۱۰۱).

بی‌پرده به حضور قوای نظامی انگلستان در مناطق مختلف جهان و منافع بی‌شمار این کشور در ایران اشاره و اعتراف می‌کند که انگلستان سیاست آتی خود را بر همین مبنا، یعنی ورشکستگی مالی ایران تنظیم می‌کند (همان: ۷۸-۸۶). از جمله این سیاست‌ها اینکه «ملت‌های دیگر را به بازرگانی در جنوب ایران و خلیج فارس علاقه‌مند سازیم» (همان: ۸۶)،

در برابر، در نامه‌ای، شرکت‌ها و سرمایه‌داران انگلیسی در ایران را هم دزد می‌نامد، از شیوه مملکت‌داری رجال انگلیسی انتقاد می‌کند، و از تجملات سفارت هم به‌ظاهر بیزار است. (همان: ۱۰۶)، اما چنین انتقادهایی از خود در برابر تصویری که از دیگری / ما نشان می‌دهد، بسیار کم‌رنگ و ناچیز است و در مقابل نگاه خودمحور غربی استعمارگر که گفتمان استعماری را تقویت می‌کند، به چشم نمی‌آید.

۲-۳-۲. تصویر روسیه

کشور ایران در طول تاریخ، هدف اقتصادی قدرت‌هایی چون روسیه، انگلستان، و فرانسه بوده است و این استعمارگران در ایران برای رسیدن به منافع‌شان با یکدیگر بسیار رقابت داشته‌اند. رایس در نوشته‌های خود بارها به رقیب دیرین کشور خودش می‌پردازد و می‌کوشد تصویری سیاه از حضور روسیه در ایران برای خوانندگان نامه‌های خود ترسیم کند. در نامه‌ای روسیه را «شوهر قانونی ایران» می‌نامد (همان: ۷۹) و معتقد است روسیه در ایران دین را حربه قرار داده، مردم را به آسانی فریب می‌دهد؛ برای مثال، درباره مأمور روسیه در اصفهان می‌گوید:

به‌عکس اروپاییان دیگر، محل اقامت خود را در جلفای اصفهان قرار نداد، بلکه در نقطه‌ای که سکونت‌گاه مسلمانان بود، عمارت کنسولگری را افتتاح کرد. سپس در همان موقعی که مؤذن بالای مناره رفته و شروع به گفتن اذان کرده بود، پرچم روسیه را بر فراز عمارت کنسولگری به‌اهتزاز درآورد (همان: ۳۴).

و در ادامه می‌گوید عمده موفقیت روس‌ها به همین دلیل است که «مقاصد خود را کلاً از طریق رجال مسلمان انجام می‌دهند.» (همان: ۳۵) به باور نویسنده، آسیایی بودن روس‌ها، یکی از علل گرایش ایرانیان به آن‌ها است (ن.ک: همان: ۹۸).

نویسنده چندین بار به چشم طمع دوختن روسیه به بنادر ایران در شمال و جنوب در ازای پرداخت وام اشاره و تأکید می‌کند که روسیه سرتاسر سرزمین ایران را می‌خواهد

نه فقط قسمتی از آن را. ایران از نظر روس‌ها شاهراهی است برای رسیدن به آب‌های گرم خلیج فارس و اقیانوس هند. روس‌ها در شهرهای مرزی فعالیت زیادی دارند؛ جاده‌هایی می‌سازند که به مرزهای ایران منتهی می‌شود. صنایع محلی در شهرهای مرزی گسترش می‌دهند. دزدان و راهزنان را به کیفر اعمال خود می‌رسانند و نظم و آرامش عمومی را در این قسمت‌ها برقرار می‌سازند. به گونه‌ای که به ظاهر هیچ‌گونه مزاحمتی علیه استقلال ایران صورت نمی‌گیرد (همان: ۶۳)، اما به عقیده او، ایران به‌طور کامل به دست روس‌ها اداره می‌شود و حکومت قاجار کاملاً در دست آن‌ها است. آن‌ها مهره‌هایی مؤثر چون محمدعلی شاه قاجار و مشاوران روسی و ایرانی در اختیار دارند. شاه حتی برای سفر به اروپا نیز با تزار روس مشورت می‌کند. آن‌ها به‌ویژه در جنوب ایران جاسوسانی دارند و می‌خواهند ایران را متشتت و ناآرام کنند و به‌هیچ‌وجه، اجازه انجام اصلاحات در داخل کشور را نخواهند داد. رایس حتی به مبارزه روس‌ها علیه آزادیخواهان ایرانی می‌پردازد و می‌نویسد: «سیاست‌های ایران حقیقتاً جالب و بی‌نهایت تفریحی هستند. روس‌ها کمر به انهدام مجلس شورای ملی خود (دوما) بسته‌اند و به شاه ایران هم یاد می‌دهند که چگونه مجلس شورای ملی کشورش را منهدم سازد.» (همان: ۱۷۹) روس‌ها را توطئه‌گرانی برای از بین بردن آزادی ایرانیان می‌نامد، اما معتقد است که: «ایران همیشه فاتحانش را در وجود فناپذیرش مستهلک کرده‌است.» (همان: ۱۸۰) بدبینی نسبت به روس‌ها در بیشتر نامه‌ها دیده می‌شود. در مقابل، دیدگاه انگلیس را هم‌چنین آشکار می‌کند که در ازای تأمین نیاز مالی ایران، از نفوذ دولت‌های خارجی در بنادر جنوب ایران جلوگیری کند. محتوای نامه‌ها و سخنان رایس نشان می‌دهد که هر دو کشور به ایران چشم طمع دوخته‌اند و به دنبال توافقی هستند برای نفوذ در ایران. به ترس روس‌ها از انگلستان اشاره می‌کند که «به‌محض اینکه روس‌ها دروازه‌های شمالی ایران را گشودند، ما انگلیسی‌ها دروازه‌های جنوبی کشور را به روی آن‌ها ببندیم.» (همان: ۴۶)

رایس مخالف عقد پیمان میان انگلستان و روسیه است و آن را پشت پا زدن به اصول آزادی و دموکراسی می‌داند که در ذهن ایرانیان خواهد ماند (همان: ۱۸۳). پس از انعقاد این پیمان، هشدار می‌دهد که ایران مثل کودکی است که کبریت در دست دارد و با این ابزار خطرناک، وضعیت انگلیسی‌ها در ایران بد خواهد شد (همان: ۱۹۳). فرانسه و انگلستان را دو دولت متمدن و آزادیخواه می‌داند، اما روس‌ها را مستبد (اوتوکرات)، شیطان، و وحشیان ملبس به لباس فرهنگی می‌نامد (ن.ک: همان: ۱۷۳ و ۱۸۴). در نامه‌ای دیگر درباره تأمین مبلغ موردنیاز دولت ایران از سوی سه کشور روسیه، فرانسه، و انگلستان به خواسته‌های آن‌ها می‌پردازد و می‌گوید روسیه در ازای پرداخت این وام به ایران، استقلال این کشور را عملاً از بین خواهد برد، فرانسه به‌عنوان وثیقه، هر محلی را که برایش فایده (عایدی) داشته باشد، می‌خواهد، و شرط اصلی انگلستان این است که کنترل گمرکات جنوب ایران را بی‌درنگ بر عهده بگیرد (همان: ۵۵). او در اغلب نامه‌ها به رقابت انگلستان با روسیه و بی‌کفایتی شاه ایران می‌پردازد.

۳. نتیجه‌گیری

تصویرشناسی شیوه‌ای برای بررسی تصویر دیگری در متون ادبی است و رهنمودهایی برای خوانش تصویرهای دیگری ارائه می‌کند. از میان متون ادبی، تصویر دیگری بیش از همه در روایت‌های داستانی و سفرنامه‌ها بازنموده شده‌است، اما نامه‌هایی هم که در آن‌ها به جامعه و فرهنگ غیربومی پرداخته شده‌است، از این منظر اهمیت زیادی دارند. نامه‌های سر اسپرینگ رایس از جمله منابع مهمی است که حاوی اطلاعات ارزشمندی درباره آداب و رسوم و فرهنگ جامعه ایرانی و اوضاع اجتماعی ایران در دوران حکومت مظفرالدین‌شاه و محمدعلی‌شاه قاجار است و منبعی شایان توجه برای مطالعه و بررسی تصویر ترسیم‌شده از ما در ادبیات ملتی دیگر و از نگاه دیگری؛ چراکه نه تنها در به وجود آمدن گفت‌وگو میان دو فرهنگ در ادبیات نقش دارد، بلکه تأثیر این نامه‌ها در جهت دادن به نگاه انسان غربی به جوامع غیرخودی (در اینجا: ما) و تأثیر آن‌ها در تقویت ایدئولوژی استعماری غیرقابل‌انکار است. این پژوهش که براساس رویکرد تصویرشناسی و از منظر

مطالعات پسااستعماری انجام شد، نشان می‌دهد که هرچند رایس در جامعه مقصد حضور داشته و دریافت او و تصاویرش به ظاهر، حاصل ارتباط مستقیم او با مردم بوده و از نزدیک، جامعه ایرانی را مشاهده کرده‌است و میان او در جایگاه مؤلف و فرهنگ دیده‌شده واسطه‌ای نیست، تصاویر پیشین یا پیش‌متن‌ها، گفتمان‌های پیشین درباره مشرق‌زمین، کلیشه‌ها، الگوهای قالبی و پیش‌داوری‌ها بر تصاویر او تأثیر دارند و شواهدی پررنگ دال بر گفتمان پسااستعماری این نویسنده و نگاه فرادستی او نسبت به فرهنگ و جامعه ما در این نامه‌ها دیده می‌شود. تحقیر ایرانیان، نسبت دادن صفات منفی به آن‌ها، بی‌خرد دانستن مردم و منفعل نشان دادن آن‌ها از جمله ویژگی‌های گفتمان شرق‌شناسی است که در این متن بسیار پررنگ است. نویسنده با این دیدگاه، خود را در مرکز و دیگری / ما را در حاشیه قرار داده‌است. او خود را دارای قدرت مشاهده و تجزیه و تحلیل می‌داند و با نگاهی انتقادی به ایران، گفتمان استعماری و برتری خود بر ما را تقویت کرده‌است.

کتابنامه

- اسپرینگ رایس، سر سسیل آرتور. (۱۳۷۵). **نامه‌های خصوصی سر سسیل اسپرینگ رایس، وزیرمختار انگلیس در دربار ایران در عهد سلطنت مظفرالدین‌شاه و محمدعلی‌شاه قاجار**. ترجمه جواد شیخ‌الاسلامی. تهران: اطلاعات.
- ایمن دوست، آزاده. (۱۳۸۴). **بحران نان در دوره مشروطیت**. پایان‌نامه کارشناسی ارشد گروه تاریخ دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران.
- تاینسن، گیس. (۱۳۸۷). **نظریه‌های نقد ادبی معاصر**. ترجمه مازیار حسین‌زاده و فاطمه حسینی. تهران: نگاه امروز: حکایت قلم نوین.
- تسلیمی، علی. (۱۳۸۸). **نقد ادبی: نظریه‌های ادبی و کاربرد آن‌ها در ادبیات فارسی**. تهران: کتاب آمه.

- دادور، المیرا. (۱۳۸۹). «تصویر یک شهر غربی در آثار سه نویسنده ایرانی». **ویژه‌نامه ادبیات تطبیقی فرهنگستان زبان و ادب فارسی**. شماره ۱. صص ۱۱۸-۱۳۵.
- رایت، دنیس. (۱۳۶۵). **ایرانیان در میان انگلیسی‌ها**. ترجمه کریم امامی. تهران: نشر نو.
- زند، زاگرس (محمدتقی). (۱۳۸۹). «بررسی تطبیقی پژوهش‌های ایران‌شناسی غربی و شرق‌شناسی با تکیه بر بازنمایی فرهنگ مردم ایران در سفرنامه‌های - اروپاییان در دوره قاجار». **فصلنامه مطالعات ملی**. سال ۱۱. شماره ۲. صص ۱۵۳-۱۸۲.
- سعید، ادوارد. (۱۳۹۰). **شرق‌شناسی**. ترجمه لطفعلی خنجی. چاپ دوم. تهران: امیرکبیر.
- سعید، ادوارد. (۱۳۶۱). **شرق‌شناسی: شرقی که آفریده غرب است**. ترجمه اصغر عسکری خانقاه و حامد فولادوند. تهران: عطایی.
- سلدن، رمان و ویدوسون، پیتر. (۱۳۷۷). راهنمای نظریه ادبی معاصر. ترجمه عباس مخبر، ویرایش سوم، تهران: طرح نو.
- علی‌صوفی، علی‌رضا. (۱۳۸۵). «آثار رقابت روسیه و انگلیس در شکل‌گیری انقلاب مشروطیت ایران». **نشریه اطلاعات سیاسی اقتصادی**. شماره ۲۲۷-۲۳۰. صص ۱۲۸-۱۳۹.
- غنیمی هلال، محمد. (۱۳۹۰). **ادبیات تطبیقی؛ تاریخ و تحول، اثرپذیری و اثرگذاری فرهنگ و ادب اسلامی**. ترجمه و تحشیه و تعلیق س. آیت‌الله شیرزادی. چ ۲. تهران: امیرکبیر.
- فولر، گراهام. (۱۳۷۷). **قبله عالم: ژئوپلیتیک ایران**. ترجمه عباس مخبر. تهران: مرکز.
- کلیگز، مری. (۱۳۸۸). **درس‌نامه نظریه ادبی**. ترجمه جلال سخنور و الاهی دهنوی و سعید سبزیان. تهران: اختران.
- کوش، سلینا. (۱۳۹۶). **اصول و مبانی تحلیل متون ادبی**. ترجمه حسین پاینده. تهران: مروارید.

- مکاریک، ایرنا. ریما. (۱۳۸۸). **دانش‌نامه نظریه‌های ادبی معاصر**. ترجمه مهرا ن مهاجر و محمد نبوی. ج ۳. تهران: آگه.
- نامور مطلق، بهمن. (۱۳۸۸). «تصویرشناسی؛ معرفی یک روش نقد ادبی و هنری در ادبیات تطبیقی». **مطالعات ادبیات تطبیقی**. شماره ۱۲. صص ۱۱۹-۱۳۸.
- نانکت، لاتیسیا. (۱۳۹۰). «تصویرشناسی به منزله خوانش متون نثر معاصر فرانسه و فارسی». ترجمه مزده دقیقی. **ویژه‌نامه ادبیات تطبیقی فرهنگستان زبان و ادب فارسی**. شماره ۲ (۱). پی‌اپی ۳. صص ۱۰۰-۱۱۵.
- هوشنگ مهدوی، عبدالرضا. (۱۳۸۳). **تاریخ روابط خارجی ایران از ابتدای دوران صفویه تا پایان جنگ دوم جهانی**. تهران: امیرکبیر.
- یانگ، رابرت. (۱۳۹۰). **درآمدی اجمالی بر پسااستعمارگری**. ترجمه فاطمه مدرس و فرح قادری. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

References

- Alisoufi, A. (2006). The effects of the competition between Russia and England in the formation of Iran's constitutional revolution. *Journal of political and economic information*, 227-230, 128-139. (In Persian)
- Dadvar, E. (2010). The image of an occidental city in the works of three Iranian writers. *Journal of Comparative Literature. Academy of Persian Language and Literature*, 1 (11), 118-135. (In Persian)
- Fuller, G. (1998). *Qibla of the world: geopolitics of Iran*. (A. Mokhber. Trans). Tehran: Markaz Press. (In Persian)
- GhanimiHilal, M. (2011). *Comparative literature, history and transformation, influence and impact of Islamic culture and literature*. (M. Shirzadi. Trans). Tehran: Amirkabir Press. (In Persian)

-
- Imandoost, A. (2005). Bread crisis in the constitutional period. Master's thesis of the department of history, *Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran*. (In Persian)
 - Kiligz, M. (2009). *Textbook of literary theory*. (J. Sokhanvar & E. Dehnavi. Trans). Tehran: Akhtaran Press. (In Persian)
 - Kusch, C. (2017). *Literary Analysis: The basics*. (H. Payandeh. Trans). Tehran: Morvarid Press. (In Persian)
 - Houshang Mahdavi, A. (2004). *History of Iran's foreign relations since the beginning of Safaviyye to the end of World War II*. Tehran: Amirkabir Press. (In Persian)
 - Makaryk, I. (2009). *Encyclopedia of Contemporary Literary theory*. (M. Mohajer & M. Nabavi. Trans). Tehran: Agah Press. (In Persian)
 - NamvarMotlagh, B. (2009). An Introduction to Iconography Introducing a method of literary and Artistic criticism in comparative literature. *Quarterly Journal of Comparative Literature Studies*, 3 (12), 119-138. (In Persian)
 - Nanket, L. (2011). Iconography as a reading of contemporary French and Persian prose Texts. (M. Daqiqi. Trans). *Journal of Comparative Literature. Academy of Persian Language and Literature*, 2 (1), 100-115. (In Persian)
 - Saeed, E. (2011). *Orientalism*. (L. Khonji, Trans). Tehran: Amirkabir Press. (In Persian)
 - Saeed, E. (1982). *Orientalism: East that created the West*. (A. Askari Khanqah & H. Fouladvand. Trans). Tehran: Atayi Press. (In Persian)
 - Seldon, R., & Widdowson, D. (1998). *A Reader's guide to contemporary literary theory*. (A. Mokhber. Trans). Tehran: Tarhenow Press. (In Persian)
 - Spring – Rice, C. (1996). *The Letters of Sir Cecil Spring Rice a record*. (J. shykholeslami, Trans). Tehran: Ettelaa't press. (In Persian)
 - Taslimi, A. (2009). *Literary criticism: literary theories and their use in Persian literature*. Tehran: Ketabe Ame Press. (In Persian)

-
- Tyson, L. (2009). *Critical theory today; a user – friendly guide*. (M. Hosseinzadeh & F. Hosseini Trans). Tehran: Negah e emrouz; Hekayat e qalam Press. (In Persian)
 - Wright, D. (1986). *Iranians among the British*. (K. Emami, Trans). Tehran: Nashre Now Press. (In Persian)
 - Young, R. (2011). *Postcolonialism: a very short introduction*. (F. Modarresi, F. Qaderi. Trans). Tehran: Institute for Humanities & Cultural Studies Press. (In Persian)
 - Zandzagros, M. (2010). An comparative study of western Iranology and orientology based of representation of Iranian culture in European Travelogues in the Qajar period. *National Studies*, 42, 158-182. (In Persian)